

Werkelijkheid en Waarheid

WERKELIJKHEID EN WAARHEID
KARL BARTH OVER VERRIJZENIS, VERZOENING EN GESCHIEDENIS

Robert Jan Peeters

Roermond 2024

voor mijn broers en zussen

non enim quaero quae vestra sunt, sed vos

© Robert Jan Peeters

ISBN 9789403748498

Inleiding

Er waren tijden dat er geen academisch jaar voorbijging of er verschenen meerdere doorwrochte studies over het werk van de Zwitserse theoloog Karl Barth (1886-1968), door menigeen bestempeld als de kerkvader van de protestantse theologie van de 20^e eeuw. Geschriften, opgesteld door hoogleraren van verschillend kerkelijk pluimage, door docenten die hogerop wilden en hun kunnen en kennen aan Barth dachten te kunnen illustreren, door predikanten die hun omgang met het Woord door lezing van Barth gevoed zagen of door hun lezing van het Woord Barth te bekritisieren vonden, door ijverige theologiestudenten die met een proefschrift hun titulaire deficiëntie hoopten te kunnen wegwerken. Die tijden zijn grotelijks voorbij. Nog slechts bij tijd en wijle verschijnt er een boek dat zich kritisch en/of constructief met de theologie van deze denker bezighoudt.

Barths bekendheid en roem, beginnend in de jaren twintig van de vorige eeuw met een commentaar op de brief van Paulus aan de christenen van Rome, groeiend en zich verbredend met de start van een nieuwe dogmatiek in de jaren dertig, kende zijn academische zenit in de jaren veertig en vijftig. Na die hoogtijdagen zag men hem meer en meer als een gerespecteerd theoloog met een formidabel dogmatisch werk dat evenwel een afnemende theologische werking kende en ook toekwam. Zo werd de invloed van zijn denken in de jaren zestig almaar dunner, mede door de weg die de theologie in het algemeen had ingeslagen om Gods relevantie voor mens en wereld eerst en vooral op te doen aan de relevantie van mens en wereld voor God en zijn Rijk. Dat zijn natuurlijk geen principieel tegengestelde posities maar werken wel als een pendel: ze slaan uit van het een naar het ander en terug. Er is nog steeds een niet onbetekenende Barth-school, er zijn wereldwijd enkele gedegen Barth-expertise centra en er vinden met regelmaat internationale Barth-conferenties plaats. Sinds 1986 wordt door de Union Evangelischer Kirchen om de twee jaar de Karl Barth-Preis uitgereikt voor een hoogstaand wetenschappelijk theologisch werk 'im Sinne der Theologie Karl Barths'. Op You Tube wemelt het van de filmpjes met toelichting op zijn leven en werk, op zijn betekenis en invloed, zijn grandeur et misère. Dit alles heeft een belangrijke uitstraling voor een beperkte kring. Over het algemeen wordt Barth, zo meen ik te moeten constateren, in de luwte gelezen -overigens naar continent en per denominatie verschillend.

Deze detailstudie over de verrijzenisopvatting van Karl Barth is mijn persoonlijke bijdrage aan het fenomeen barthiaanse theologie en teert op het verleden. In de kern is het mijn doctoraalthese uit 1988.¹ Laat ik toelichten hoe het zover is kunnen komen en hoe ik van hieruit verder ben gegaan.

¹ Niet uitgegeven manuscript *Werkelijkheid en waarheid. Verrijzenis en geschiedenis in de eenheid van de verzoening volgens Karl Barth*, Tilburg 1988. Gedachtelijnen uit deze these zijn later terecht gekomen in R.J. Peeters, *Das Drama der Vollendung. Die pneumatologisch-eschatologische Dimension der Auferstehung nach Karl Barth im Licht der Frage nach der nachösterlichen Heilsgeschichte*; R.J. Peeters, *Teken van de levende Christus. De openbaringsdynamische traditieopvatting van Karl Barth*. Van die twee studies heb ik in dit boek, een enkele keer woordelijk, gebruik gemaakt.

Waarom ik Barth lees

Toen ik als jonge student theologie met het werk van Karl Barth in aanraking kwam had dat een overdonderend effect. Het was Harry Kuitert (1924-2017) die in zijn onvolprezen boekwerk *Zonder geloof* vaart niemand wel Barth corrigeerde op diens theologische methode en mij wees op de bekende aporie dat ieder spreken over boven van beneden komt.² Professor Kuitert heeft die stellingname in zijn eigen academische loopbaan met grote stelligheid en consequentie uitgewerkt en uiteindelijk gemeend te moeten zeggen dat godskennis ‘alles behalve kennis’ is en theologie een taak heeft als ‘hermeneutiek van godsdienstig geloof’, een geesteswetenschappelijk onderzoek van een intergenerationeel levensbeschouwelijk zoekontwerp.³ Ikzelf zat toen op een andere lijn, geen principiële maar vooral een pragmatische: het zal toch niet zo zijn dat een Kirchliche Dogmatik zich door één slagzin uit het veld laat slaan, ook al verraadt die leuze een doordachte positie over de mogelijkheden van de theologie na Kant. Een zoektocht was begonnen, een wereld werd betreden. Nu, bijna veertig jaar later, herneem ik het eindproduct van mijn theologiestudie en dompel ik mij opnieuw onder in de wereld van het denken van Karl Barth. Dit boek is daar het resultaat van. Qua themavoering typisch barthiaans en voor wat betreft de inhoudelijke onderbouwing en technische redeneertrant uitgevoerd van binnenuit, met grote sympathie voor de theologische leidsman uit Zwitserland.

Of Barth een bescheiden man was valt nog te bezien, in ieder geval was hij zeer overtuigd van zijn eigen project. Leerlingen en volgelingen beoordeelde hij onverbloemd op hun talent en geschiktheid zijn project voort te kunnen zetten en te verfijnen.⁴ Dat was gelet op de uitbouw van zijn dogmatiek nodig, dat zag hij ook wel. Zoals hij theologie bedreef, vond hij, moest school maken in de Kerk. Geloofsverantwoording werd een vicieuze cirkel (God openbaart zich en dat weet ik omdat God zich openbaart), een andere weg stond na Immanuel Kant (1724-1804) en na Ludwig Feuerbach (1804-1872) niet meer open. Filosofisch kón een andere weg, gelet op de ontwikkelingsgang van metafysica en epistemologie niet meer bewandeld worden. Theologisch mócht een andere weg niet meer bewandeld worden, een conclusie inherent aan het uitgangspunt dat openbaring zelfopenbaring is. En zo bleef Jezus Christus als archimedisch midden over. Barth zag Hem in heel de Schrift aanwezig en verwoord. God die mens werd en ons als

² Kuitert, *Zonder geloof*, 28.

³ Kuitert, *Alles behalve*, 269-300.

⁴ ‘Ich blicke nun schon seit Jahrzehnten -ich habe das wirklich schon in den 20er Jahren getan- aus nach dem Kind des Friedens und der Verheißung, d.h. nach dem Mann der nachrückenden Generationen, der das, was ich in der Theologie gewollt und ausgerichtet habe, nicht nur bejahen oder ablehnen, sondern positiv in einer selbständigen Konzeption überbieten, in erneuerter Gestalt auf der ganzen Linie besser machen werde.’ K. Barth, *Brief an prof.dr. Jürgen Moltmann 17. November 1964*, in: K. Barth Gesamtausgabe V (6), J. Fangmeier (Hrsg.), Zürich 1979, 275-277, 275. Moltmann had Barth in 1964 zijn boek *Theologie der Hoffnung* toegestuurd en Barth laat hem daarover kritisch en enigszins teleurgesteld weten: ‘ihr Gott kommt mir -entschuldigen Sie!- ein bißchen pover vor. Entscheidend darum kann ich in Ihnen jenes ‘Kind des Friedens und der Verheißung’ noch nicht erkennen.’ (276)

mens God doet kennen. De theologie die Barth bouwde was daar de weerslag van. Streng op Christus georiënteerd, hermetisch van karakter, dialectisch van toonzetting (wij kennen God in datgene wat niet God is), breedvoerig uitgewerkt in, naar een prachtig woord van Kornelis Heiko Miskotte, fugatische herhaling (ieder deel bevat onder een bepaald aspect het geheel). Hoe specifiek en specialistisch ook: er wordt in zijn theologie een verhaal verteld, men wordt meegenomen in een beweging die niet alleen een consequente passage door de theologie is maar vooral ook een doorgang door het leven beoogt. Beginnend bij het begin als mens onherroepelijk gewild en geliefd te zijn, naar die trek in de mens met dat geluk niet te willen en te kunnen leven, naar opnieuw Gods uitgestoken hand er voor ons te zijn en te willen blijven.

Barth dacht met een groot pathos voor de werkelijkheid van Gods omzien naar de mens. De zonde wordt niet vergeten, de opstand tegen en de ontrouw aan God worden niet van hun scherpste ontdaan, maar theologisch wel op hun juiste plaats gezet. Aan het begin van alles staat ongenaakbaar het verbond dat God met de mensen aangaat: Hij wil onze God zijn. Dat is geen idee of voornemen maar Gods wilsbesluit, uit liefde en in vrijheid genomen, in eeuwigheid concreet en uitgevoerd in Jezus Christus. Dat verbond is onherroepelijk en tekent God als naar zijn wezen een menslievende God. En waar verbond dan verzoening worden moet blijft dit uitgangspunt het nec plus ultra: als Christus is God mens geworden en verdraagt Hij wat te verdragen is, doorstaat Hij wat doorstaan moet worden en wel omdat Hij van ons houdt en in die liefde zichzelf en daarmee ook ons trouw blijft. Deze liefde staat en zal niet vallen, kome wat komt. Alles wat voor de mens moest worden besloten is besloten; alles wat voor de mens moest worden gedaan is gedaan; al het relevante is voltrokken en volbracht -voor ons. En zoals de mens in de Hof van Eden het heft in eigen handen nam, zo blijft hij geneigd ook hier te vragen: waarom niet door ons of tenminste met ons? De correlatie tussen verbond en verzoening is deze: wat in de tijd gebeurt staat in correspondentie met wat in eeuwigheid gekozen en besloten is. Barth stemt er zijn theologie op af duidelijk te maken dat hier voor de mens geen tekort of een gemis aan de orde is maar een onvergankelijke troost. Wij kunnen niet uit Gods liefde vallen. De diepste intuïtie van het christendom is toch dat redding een gered worden betekent als de historische verwezenlijking van Gods eeuwige liefde voor de mens. In Christus is dat realiteit, onafhankelijk of ik daar in geloof of niet. Dit, deze objectieve trek heeft op mij altijd een grote aantrekkingskracht uitgeoefend.

De Kirchliche Dogmatik is vergeleken met een gebouw zonder ingang, met een kathedraal waar je in verdwaalt en, nog plastischer, met Moby Dick, die grote witte walvis -lomp van vorm en log van beweging en waar men altijd een beschadiging aan oploopt. Die potvis daargelaten, maar wie wil er nu niet verwijlen in een kathedraal? Ik in ieder geval vond het prachtig, groots en meeslepend. Waarom eigenlijk, ben ik mij gaan afvragen?

De studie van de KD nam mij helemaal in beslag. Wat een theologie! Ik doorliep alle stadia van bewondering en verwondering, leerde langs deze weg systematisch theologiseren en kreeg ook meer zicht op en begrip voor mijn eigen

rooms-katholieke geloofstraditie (er moesten tenslotte ook gewoon tentamens worden gehaald) en leerde naast verschillen ook overeenkomsten te zien. Ik haalde mijn baccalaureaats- en kandidaatsexamen op twee kleine Barthstudies (respectievelijk over Kerk en staat en over de voorzienigheid), mijn doctoraalscriptie schreef ik over het verrijzenisconcept van Barth als sleutel tot zijn theologische methode in het kader van de vraag naar de geloofsverantwoording en uiteindelijk promoveerde ik op een onderwerp waarin mijn aandacht en betrokkenheid voor Barth gecombineerd werd met een voor het katholicisme belangrijke dogmatisch-hermeneutische kwestie: wat is eigenlijk traditie? In die jaren nam ik ook een keer deel aan de studiebijeenkomsten die het Komitee zur Förderung des Studiums der dialektischen Theologie in Nederland organiseerde en die doorgaans aan de theologie van Barth werden gewijd. Ik heb het bij die ene keer gelaten: het was mij te besloten, te veel inner circle, te luidruchtig interpretatie op interpretatie op interpretatie. Wel abonneerde ik mij vanaf het eerste nummer (1985) op het Zeitschrift für dialektische Theologie, dat toen door hetzelfde comité werd uitgegeven, nog altijd bestaat en in toenemende mate is geprofessionaliseerd -dialectische theologie evenwel nog steeds nagenoeg identificeert met de theologie van Karl Barth. Mijn studie van Barths theologie gaf mij, in een tijd waarin ten katholieke huize vooral werd gedoceed vanuit een houding afscheid te moeten en te willen nemen van de neoscholastieke conceptualiteit en de lesstof werd aangeboden fragmentarisch, exemplarisch en thema- en contextgebonden, de gelegenheid de theologische dogmatiek in al zijn onderdelen van begin tot einde door te akkeren. Het had een sterk toerustend effect en een stevig vormend resultaat. Ik was voor menigeen een barthiaan, die, overigens, uit overtuiging katholiek was en bleef en is gebleven. Juist dat bood ook een tegenwicht en verhinderde dat ik Barth al te onkritisch tot mij nam. En na verloop van tijd liet de koorts dan na.

Het christendom is, maatschappelijk-cultureel gezien, een aanbod van levensbeschouwing en neemt zichzelf daarbij dermate serieus dat zij haar verstaan van de werkelijkheid duidt in termen van waarheid en juist daarin ook gefundeerd ziet dat het laatste woord niet bij haar ligt en aan haar is. Die aanspraak moet heden ten dage worden waargenomen etsi Deus non daretur. Een uitspraak toe te schrijven aan Hugo de Groot (1583-1645)⁵ en die in onze tijden door Dietrich Bonhoeffer (1906-1945) is hernomen als het motto voor zijn niet-religieuze interpretatie van de bijbel: als God uit de hemel neergedaald en mens geworden is, dan is Gods transcendentie te ervaren in de immanentie van de wereld. God heeft de wereld geheiligd, wat in termen van de 20^e eeuw, en hier niet zonder

⁵ Het is opgenomen, niet verbatim, in zijn *De iure belli ac pacis* uit 1625 en is daar te vinden in de prolegomena nummer 11. Het gaat er in dit geschrift onder andere om dat de rede eenieder verplicht en het volkenrecht dus van toepassing moet zijn ook al zou God niet bestaan. De betreffende passage in de prolegomena luidt: 'et haec quidem quae iam diximus, locum haberent etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana dit alles geldt ook als wij zouden toegeven dat er geen God is of dat menselijke aangelegenheden niet door Hem worden behartigd -wat overigens misdadig is om te beweren.'

enige provocatie te vermelden, secularisatie is gaan heten: de wereld is als wereld de moeite waard. Zoals Jezus Christus de hemel op aarde is, zo zijn heil en bevrijding in en aan deze wereld op te doen. Behulpzaam kan daarbij zijn, zo leert immers de geschiedenis, te leven etsi Deus daretur: kijk eens naar de wereld alsof God wél bestaat. Wat zie je dan en, als the proof of the pudding inderdaad in the eating is, word je daar meer en beter mens van? Dat laatste is voor het christendom geen vreemd of oneigenlijk criterium, integendeel het hangt samen met een voor haar wezenlijke kernwaarde: menswording.

De postmoderne fragmentarisering heeft tot een versnippering van zinaanbod geleid, tot een inrichting van de maatschappij waar de linkerhand vaak niet weet wat de rechterhand doet, tot een 'verbubbeling' die echte communicatie moeilijk en moeizaam maakt, tot een cultuur waar zelfbeschikking en zelfverwerkelijking het hoogste goed zijn. Maar een individu is nog geen persoon. Barth wil persoonlijk worden. Hij legt een theologie voor die mens-zijn verstaat als geschenk van God en dat als wezenstrek van God begrijpt. Dit is een werkelijkheid die waarheid is en worden mag. Dit worden is voor Barths theologisch denken typerend. 'Gottes Sein ist im Werden', zo parafraseerde Eberhard Jüngel ooit Barths bevindingen over het zijn van God. Dat is niet zo bedoeld als ware Gods zijn onaf en Hij in die zin nog verder worden moet. Met dit worden is het inzicht aan de orde hoe Gods zijn is en dan geldt: God is uitverkiezend, Hij kiest de mens en bepaalt zichzelf voor de mens -Hij is in deze actus purus et singularis. Concreet is dat in tijd en eeuwigheid in Jezus Christus. In Hem is de mens object van Gods welbehagen, is er sprake van geschiedenis tussen God en mens. Zo met God verbonden is en wordt de mens persoon. Door God in vrijheid en uit liefde tot verbondspartner uitverkozen is zijn vrijheid keuzevrijheid, niet als neutrale en abstracte vrijheid om het even wat te kiezen maar de vrijheid die, gefundeerd in Gods keuze voor ons, de gelegenheid krijgt voor God te kiezen en zo zichzelf als persoon nabij te komen.

Op dit punt lag, en ligt, voor mij een deel van de aantrekkelijkheid van Barths project. De hedendaagse mens heeft, zoals gezegd, zelfbeschikking en zelfverwerkelijking hoog in het vaandel staan. Dat heeft een historische basis in de emancipatoire beweging die met de Verlichting vleugels heeft gekregen, niet te begrijpen is zonder verwijzing naar de theologische context van het scheppingsverhaal en paradoxaler wijze, ook dat is aan het licht gekomen, een mogelijkheid tot een de-humaniserende tendens in zich bergt. Want, wat als die zelfverwerkelijking niet lukt? In een tijd waarin individualisering en subjectivering maatschappelijk en cultureel dragende begrippen zijn die bovendien tot een morele eis en plicht zijn verheven, kan het gemakkelijk tot een overbelasting van het individu komen. De mens is immers zelf verantwoordelijk voor de zin en betekenis van zijn leven (een metafysische fundering daarvan is voor menigeen heden ten dage abracadabra) én voor het falen als die niet gevonden worden. Dat is een last die niet iedereen kan dragen. Is menselijk geluk maakbaar en maakt dat de mens in voorkomende gevallen dan ook tot regisseur van zijn eigen ongeluk?

Waarom niet door ons of tenminste met ons, klonk het eerder -hier flitst iets van een antwoord op. De portee van de christelijke erfzondeleer is dan in te

brengen en van belang: er is 'iets' in de mens dat verhindert dat hij zijn geluk vindt. Hoewel het van hem is, is dit 'iets' niet, om met Kant te spreken, 'selbstverschuldet'; de mens maakt het zich evenwel steeds meer eigen. Een tekortschietende zelfverwerkelijking heeft ook deze tragische, lees onvermijdelijke context en is dus niet louter en alleen eigen schuld. Tegen deze achtergrond is het heilzaam dat in het christendom zelfverwerkelijking theologisch gesproken geen eigen werk of verdienste is maar als een geschenk moet worden begrepen en mag worden aanvaard. Het is verhelderend hier Barth te lezen. Als geen ander bijna zet hij in op de handreiking die God in Christus gerealiseerd heeft, voor alle mensen en voor altijd. In Hem is de mens zichzelf. Van hieruit kan met goed recht en rustig gemoed de amechtigheid van de mens die dat zelf probeert, daarin niet slaagt en zich daar schuldig over voelt en zich wil vrijpleiten, vervallen. Preciezer geformuleerd: dan hoeft dát, zelfverwerkelijking, niet meer te gebeuren en komt er energie vrij aandacht te geven aan wat vervolgens van betekenis is namelijk dat wat de mens onvervreemdbaar is geschonken tot werking komt: persoonswording, die van God komt en altijd God en dus de naaste insluit. Word, wat je reeds bent in Christus! In zijn verzoeningsleer heeft Barth die boog willen spannen: van het recht dat door God aan de mens wordt voltrokken (IV/1) naar de vrijheid die daar mee wordt verkregen (IV/2) naar de bevrijding waarvoor de mens aldus in beslag wordt genomen (IV/3).

Ik kon mij eindeloos verliezen in Barths theologie. Niet alleen vanwege zijn inhoudelijke consistentie waarin alles steeds consequenter op Jezus Christus wordt toegespitst, maar ook door zijn gebruik van de Duitse taal: de explosieve kracht van zijn Römerbrief 1922, zijn vele puntige en provocerende voordrachten en studies, de evocatieve rijkdom van zijn Kirchliche Dogmatik. Zijn schrijfstijl vond en vind ik prachtig en heeft iets eigens. Dat betreft niet de lengte van een grammaticale zin, ook niet zijn precisie van formuleren of de gedrongenheid van een gedachtegang; daarin is hij degelijk Duits. Getroffen werd ik vooral door zijn, wat ik met een neologisme maar noem cascaderende zinnen. Vanuit een startpositie stroomt zijn tekst als het ware via de luie trappen van een kabbelende waterval naar een lager punt, steeds iets benadrukkend of herhalend of ontkennend of verwijzend, vaak ook met behulp van eindeloos meanderende bijzinnen en in dit alles cirkelend naar het inzicht dat wordt verwoord en voorgelegd en langs deze weg en op deze wijze wordt gezocht. Het is een prozaïsche be-nadering van de waarheid, een toepassing door Barth van een kernprincipe van zijn theologische hermeneutiek: het Woord drukt zich uit in de woorden en is op die wijze niet voorhanden maar ophanden.⁶ En zoals hij schreef zo sprak hij ook: in prachtige volzinnen, rustig en trefzeker formulerend en met strategische stiltes in zijn betoog. Hij sprak Zwitserduits, dat harder en krasser klinkt maar ook oplettend maakt. Zijn stem had, naar ik meen, een wat hogere

⁶ Barth ontving in 1968 van de Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung de Sigmund-Freud-Preis voor wetenschappelijk proza. Uit het juryrapport: 'der Energie und Reichweite seiner Schriftauslegung entsprechen Helligkeit und Kraft seiner Sprache, die seine Schriften zu bedeutenden Zeugnissen deutscher Prosa in unserem Jahrhundert macht.'

toonsoort, hij sprak indringend en aandringend en had eerder een wat langzame dictie. Als hij sprak, sprak hij in ernst en had zijn stem iets geruststellends, waarschijnlijk versterkt door een onuitwisbaar guitige indruk die hij maken kon: expressieve pretogen en steeds het vermoeden van een glimlach om de mond. Een man die niet alleen overtuigd was van zijn boodschap maar daar ook overtuigend taal en toon aan wist te geven.

Wat voor velen een reden was Barths theologie serieus te nemen was diens politieke engagement. Het is waar, denk ik, dat zijn theologische positionering navenant omgezet werd in aandacht voor het sociale vraagstuk. Twee dingen, zo heeft Barth benadrukt, zou de mens dagelijks moeten lezen: de bijbel en de krant. Gods menslievendheid, niet als accidenteel maar als essentiële bepaling kon toch geen andere vertaling krijgen dan in medemenselijkheid, wat voor Barth in zijn leven en maatschappelijke context specifieke politieke trekken kreeg. Dat Barth ook als politiek geëngageerd theoloog zijn sporen heeft verdiend, heeft mij evenwel nooit bijzonder bezig gehouden. Het meest getroffen werd ik op dit punt vooral door zijn inzet als pastor in Safenwil, Zwitserland (1911-1921): hoe hij voor zijn gemeenteleden opkwam bij de plaatselijke werkgevers van het zich almaar verder industrialiserende dorp en voor hen hogere lonen en betere leefomstandigheden bepleitte en hoe hij zich inzette voor goede politieke scholing en voorlichting. Dit gaf hem, naast zijn prominent lidmaatschap van en strijd voor de Bekenkende Kirche ten tijde van de nationaalsocialistische winter (een inzet die niet overschat kan worden en die in belangrijke mate bijdroeg aan zijn persoonlijke roem en aan de doorwerking van zijn theologie na de Tweede Wereldoorlog) in de tijd waarin ik studeerde in bepaalde kring enigszins een stempel van theologische en maatschappelijke acceptatie.

Zwitsers in hart en nieren, het eedgenootschap ook in theologisch niet verloochenend. Een verwoed pijproker, liefhebber van Mozart en een man met humor. Toen hem zo rond het Tweede Vaticaans Concilie eens ter ore kwam dat paus Paulus VI hem een groot theoloog vond liet hij zich schalks de vraag ontvallen of zijne heiligheid dan misschien toch onfeilbaar was. Tegen opposenten kon hij hard en agressief van leer trekken, overtuigd als hij was van zijn eigen gelijk. Als hoogleraar bleef hij voorgaan in kerkelijke diensten en bij dergelijke gelegenheden liet hij zijn theologie allerm minst thuis: hoor een van zijn gebeden en je leest zijn theologie. Tegen het eind van zijn leven was hij ronduit teleurgesteld in de theologische ontwikkeling van zijn tijd die toen op hoofdlijn niet in de door hem gegraven bedding een weg zocht. Behalve zijn gevorderde leeftijd en het wegvallen van zijn academische habitat die hem in zijn werk altijd tot steun was geweest en waardoor hij zijn dogmatiek niet kón afronden, ligt daar een reden dat hij zijn Kirchliche Dogmatik ook niet heeft willen afronden. Na zijn dood werd in juli 1970 besloten tot een Karl Barth-Gesamtausgabe,⁷ die Barths oeuvre voor een breed publiek toegankelijk wil maken.

⁷ 'Seit 1971 sind im Theologischen Verlag Zürich bisher mehr als 50 Bände der vom Leiter des Karl Barth-Archivs herausgegebenen Karl Barth-Gesamtausgabe erschienen. In ihr werden Barths Texte in einer für die wissenschaftliche Beschäftigung maßgeblichen Form präsentiert, die zugleich für einen größeren Interessentenkreis lesbar und verstehbar sein soll. Jeder Band wird von einem dafür besonders

Over deze studie

Toen ik, in 1987, met een onderzoeksvoorstel voor mijn doctoraalthese kwam, werd er in het gesprek daarover, ongewild wellicht, een veelzeggend vooroordeel over Barth en zijn theologie bevestigd. 'Karl Barth, dat is toch een theologie voor de wat oudere dominees? Waar begin je aan?' Op een enkele uitzondering na viel Barths theologische weg niet in vruchtbare aarde aan het theologisch instituut waar ik studeerde. Om dat maar even te preciseren: in heel het curriculum werd welgeteld één college aan Barth besteed (in het vak theologiegeschiedenis nota bene). Sterker nog, in dat college was voor de pauze Friedrich Schleiermacher (1768-1834) aan de orde en stond na de pauze Karl Barth (1886-1968) op de agenda, twee theologen die inhoudelijk niet in elkaars verlengde liggen en in de protestantse horizon juist vaak als uitersten worden gezien. Dat was het -zoals, schat ik in, op de meeste protestantse opleidingen die andere theologische coryfee van de 20^e eeuw de rooms-katholieke priester-theoloog Karl Rahner S.J. (1904-1984) ook wel niet gretig en ampel zal zijn gelezen. Maar ik stond inmiddels bekend als barthiaan, was vasthoudend en kreeg mijn onderzoeksvoorstel goedgekeurd. Waar ik aan begon, nou dat wist ik inmiddels wel. Ik zag het bijna als een erezaak en kweet mij een half jaar lang met energie en overgave van mijn zelf opgelegde opdracht en navenant isolement. Mijn these bracht ik in januari 1988 tot een goed en gelauwerd einde en dat eindresultaat vormt de basis van dit boek.

Uiteraard heeft van dat eindresultaat niet alles de tand des tijds doorstaan -dat zou terecht verbazing hebben mogen oproepen. Natuurlijk heb ik ten opzichte van de eerste keer dat ik mijn bevindingen aan een beoordeling heb prijsgegeven de tekst bewerkt en veranderingen doorgevoerd: de taal is aangepast, inhoudelijk zijn correcties doorgevoerd, observaties toegevoegd of weggelaten, de inleiding, de laatste paragraaf, de startnotities bij ieder hoofdstuk en de bijlagen zijn nieuw, het voetnotenapparaat is substantieel uitgebreid, relevante literatuur van latere datum is bestudeerd en indien nodig in het betoog verwerkt. Waar het mij om ging en blijft gaan is om met deze detailstudie een venster te geven om zicht te krijgen op een voor Barths theologie cruciaal thema en langs die weg aandacht te vragen voor de geloofsverantwoording als theologische opdracht. Barth ziet daar, bevangen door de kenleer van Immanuel Kant⁸ en gelouterd door de ontwikkeling van de 19^e eeuwse protestantse theologie,⁹ een specifieke weg voor. Een weg die gerelateerd is aan de heilige Schrift als uniek en gezaghebbend getuigenis van openbaring en geheel en al georiënteerd is op die openbaring als zelfmededeling Gods -daarmee overigens

geeigneten Herausgeber in der Regel unentgeltlich bearbeitet. Voraussichtlich werden insgesamt 75 Bände erscheinen.' (<https://theologie.unibas.ch/de/karl-barth-zentrum/gesamtausgabe/#c724>) De *Gesamtausgabe* is onderverdeeld in 6 afdelingen: I Predigten, II Akademische Werke, III Vorträge und kleinere Arbeiten, IV Gespräche, V Briefe, VI Aus Karl Barths Leben.

⁸ Vergelijk Peeters, *Vleesgeworden liefde*, 48-56. Voor Barth over Kant, zie Barth, *Die protestantische Theologie*, 237-278.

⁹ Voor Barths verwerking van die ontwikkeling zie Barth, *Die protestantische Theologie*.

uitdrukking van 'de principalisering van openbaring in de theologie van de nieuwe tijd' (Peter Eicher). Het is voor Barth de enig mogelijke weg.

Uitgangspunt van dit boek is de opvatting van Karl Barth over de verrijzenis in haar betekenis voor de structuur van de theologie en de aard van de geschiedenis. Op de keper beschouwd gaat dat om de mogelijkheid au fond van geloofsverantwoording en om de gevolgen daarvan voor de verhouding tussen waarheid en geschiedenis. Barth zal daar zeker niet het laatste woord over hebben gesproken, maar wel een woord dat de moeite waard blijft om te horen.

Welke gedachtelijn wordt in dit boek gevolgd?

Oportet theologum praecognoscere multum, moet Barth gedacht hebben toen hij in de jaren dertig van de vorige eeuw aan zijn magnus opus, *Die Kirchliche Dogmatik*, begon. Schier oneindig ontvouwt zich dit levenswerk paragraaf na paragraaf in prozaïsche acrobatiek voor de ogen van de lezer; met een minimum aan indeling een maximum aan systematisering. En steeds maar weer, in nog kleinere druk!, zijn bijzondere verstaan van de Schrift en de wat eigenzinnige discussie met de traditie. In alles gericht op één wetenswaardigheid: Jezus Christus. Aan het einde van zijn leven formuleert Barth in een interview dat uitgangspunt van zijn denken nogmaals in alle scherpste. "Gnade" ist auch nur ein vorläufiges Wort. Und das letzte Wort, das ich -auch als Theologe und letztlich als Politiker- zu sagen habe, ist nicht so ein Begriff wie 'Gnade', sondern ist ein Name: Jesus Christus. Er ist die Gnade, nicht wahr? Und er ist das Letzte, jenseits von Welt und Kirche und auch von Theologie. Wir können ihn nicht einfangen, aber haben es mit ihm zu tun. Und das, worum ich mich in meinem langen Leben bemüht habe, war in zunehmendem Maße das: diesen Namen hervorzuheben und zu sagen: dort!¹⁰

En hier begon, vanuit een tweeledige invalshoek mijn onderzoek. Allereerst roept de rigoureuze inzet bij Jezus Christus de vraag op hoe dit inzicht kan ontstaan, hoe weten wij dat genade een andere naam is voor Jezus Christus? Hij is niet alleen de hoogste inhoud van Gods genade maar ook de meest eigen vorm daarvan, een werkelijkheid die iedere conceptualisering overstijgt. De consequentie van dit alles kan geen andere zijn dan dat Jezus Christus hier zelf getuigenis over aflegt en aldus zelf zichzelf tot object van kennis en inzicht maakt. De Schrift, gezaghebbend getuigenis hiervan, herkent dit moment in de verrijzenis van de Gekruisigde. Daarom is een analyse aan de orde van het verrijzenisconcept van Karl Barth zoals dat in de *Kirchliche Dogmatik* wordt gehanteerd. Daarbij is de verzoeningsleer, de voor de hand liggende context van Barths spreken over de verrijzenis, het eigenlijke onderzoeksveld. Dit kader van de verzoeningsleer roept vervolgens de tweede invalshoek op. Een niet gering aantal auteurs voorziet deze exclusieve insteek van Barth bij Jezus Christus namelijk van een verwijt met deze

¹⁰ *Interview von Roswitha Schwalenbach 1968*, in: K. Barth Gesamtausgabe IV (28), E. Busch (Hrsg.), Zürich 1997, 528-542, 542.

christologische concentratie christomonisme, christologische verenging door te voeren. Als alles Christus is, wat is de rest dan nog? Wat kan in deze context de pointe en de portee van geschiedenis zijn? Waar alles in Christus is volbracht, is de geschiedenis post Christum dan niet illustratie en onthulling van deze geschiedenis van Christus?

De opbouw van dit boek is van hieruit de volgende

In deze studie worden drie fundamentele noties van de theologie van Karl Barth in hun onderlinge samenhang naar voren gebracht. Op de eerste plaats gaat het om de principiële 'Geschichtlichkeit' van iedere theologie. God als inhoud van de kerkelijke verkondiging die ook het object van de theologie is, is en blijft onophefbaar subject en dat heeft gevolgen voor de theologie: die is gehouden steeds opnieuw met het begin te beginnen. Alle dogmatische gegevens zet Barth daarom om in termen van worden, van act. Vervolgens, ten tweede, is de centrale positie van de verzoening van belang. Het door God met de mens gesloten verbond schetst een onherroepelijke relatie die God in tijd en eeuwigheid in Jezus Christus besluit en tot uitvoering brengt en die in het licht van de zondeval de gestalte van de verzoening krijgt. Menswording is een eeuwige intentie; kruisiging een accidentele gestalte. Ten slotte speelt, ten derde, de verrijzenis in de theologie van Barth een eminente rol. Zij vormt als het ware een scharnierpunt van zijn denken en is het hermeneutisch prisma van zijn theologische dogmatiek: wat wij weten over God, schepping en verzoening wordt mogelijk gemaakt door deze opening van binnenuit die het Christusgebeuren als openbaring openbaart en de mens in beslag neemt.

Om in dit raamwerk de vraag naar de betekenis van de verrijzenis goed en passend voor het voetlicht te brengen is het als eerste nodig de theologische methode en het inhoudelijk midden van Barths theologie ter sprake te brengen. Alle theologie komt voort uit en is gebonden aan de prioriteit van de werkelijkheid van Gods openbaring. Methodisch moet daarom duidelijk worden hoe de geloofswerkelijkheid geaffirmeerd wordt door naar de mogelijkheid als haar constitutivum te vragen (hoofdstuk 1). Die insteek geldt dan ook voor de verzoening, die in het verbond haar fundament blijkt te hebben. Deze samenhang van verbond en verzoening in Jezus Christus vormt het inhoudelijk midden van Barths theologie (hoofdstuk 2). Voor de vraag naar het inzicht in deze geloofswerkelijkheid moet verwezen worden naar de verrijzenis en dat vraagt om een uitvoerige analyse van Barths verrijzenisopvatting. Als eerste staat daarbij het christologisch aspect van de verrijzenis in haar samenhang met het kruis centraal en wordt met name gekeken naar het werkelijkheidsaspect van de verrijzenis (hoofdstuk 3). Als tweede staat het pneumatologisch-eschatologisch aspect van de verrijzenis op de agenda en is er alle aandacht voor het waarheidsaspect van de verrijzenis (hoofdstuk 4). Het in de eerste twee hoofdstukken geschetste interpretatiekader leidt de analyse van Barths verrijzenisopvatting dan naar specifieke bevindingen die recht willen doen én aan de 'Geschichtlichkeit' van de

verzoening als volbracht werk van genade voor de mens én aan het zich aan de mens voltrekkend woord van genade van de verzoening (hoofdstuk 5).

Barth wordt in deze detailstudie veel en uitvoerig geciteerd, bij voorkeur in de voetnoten. Dat dient als ondersteuning van het betoog in de hoofdtekst én gebeurt om Barths eigen schrijfstijl en redeneertrant de waardering te geven die hen toekomen.

Barth vandaag?

In het voorgaande heb ik gepoogd te verduidelijken wanneer en waarom ik Karl Barth ben gaan lezen en heb ik ook aangegeven dat ik dit tijdens mijn theologiestudie enigszins tegen de stroom in heb gedaan maar nooit contre coeur. Het voorliggend boek is een detailonderzoek naar de verrijzenisopvatting van Barth in de context van zijn verzoeningsleer en met de vraag voor ogen naar de betekenis voor de geschiedenis. De specifieke functie van de verrijzenis die daarbij naar voren komt vormt de theologische habitat van de geloofsverantwoording als een gelovig rekenschapsproces dat Schriftuurlijke wortels heeft en vooral na de Verlichting aan belang en scherpste heeft gewonnen. How do you know?, heeft Kuitert dat eens samengevat.¹¹ Dat is een interessante en noodzakelijke theologische vraag maar bovenal een belangrijke pastorale kwestie. Het hart heeft daarbij zijn redenen die de rede niet kent, liet Blaise Pascal daar al eens waarschuwend bij horen. Wat theologisch zeker en wat pastoraal gewis is valt niet per se altijd samen.

Het is al vermeld: de invloed van de theologie van Karl Barth is contemporair eerder beperkt en kan in ieder geval specifiek gelokaliseerd worden. In de rooms-katholieke theologie heeft zijn denken nooit een grote rol gespeeld hoewel er zeker belangrijke impulsen van zijn uitgegaan. De belangstelling was vooral thematisch bepaald en had doorgaans betrekking op het kerkbegrip, de kenleer, de natuurlijke theologie en de traditie als onderdeel van de formele dogmatiek. Juist toen Barths invloed het grootst was begon zich in de katholieke theologie een antropologische wending af te tekenen. Niet dat de mens belangrijker werd dan God, maar de neoscholastieke focus op de eeuwige als tijdloos gepresenteerde waarheid kwam onder toenemende druk te staan -en dat was een teken van de tijd.¹² De gelovige mens in zijn ontmoeting met God werd steeds meer de context waarbinnen theologie bedreven werd en dat maakte van geschiedenis naar vorm en inhoud een centraal oriëntatiepunt. Theologia perennis werd een contradictio in terminis. Karl Rahner schreef zijn godsdienstfilosofische studies (*Geist in Welt* en *Hörer des Wortes*)¹³ en legde

¹¹ Kuitert, *Wat heet geloven*, 187-209. Voor Kuiterts kritiek op Barths positie zie 210-232.

¹² Voor een schets van deze ontwikkeling zie Mettepenningen en Schelkens, *Van concilie tot concilie*; Peeters, *Volhardende trouw*, 132-140.

¹³ K. Rahner, *Geist in Welt. Zur Metaphysik der endlichen Erkenntnis bei Thomas von Aquin*, Innsbruck 1939; K. Rahner, *Hörer des Wortes. Zur Grundlegung einer Religionsphilosophie*, München 1941. Kern

daarmee voor de rooms-katholieke theologie methodisch de antropologie open. God was al een God voor mensen en werd nu ook een God van mensen -en anders dan Feuerbach meende, nu een theologische kracht ten positieve. Aan Barth was dit alles niet besteed en als student had ik er geen oog voor.

Onverlet de verdiensten die Barth zich met zijn levenswerk heeft verworven is hier niet de vraag relevant óf de Kirchliche Dogmatik een veilige theologische gids is om Gods omgang met mens en wereld te verstaan en naar zijn portee te duiden. Wie zich in de theologie van Barth verdiept leert geen onzin. Het is een schatkamer aan observaties, een theologie ontworpen vanuit de Schrift en in gesprek met de Traditie en aangescherpt door een polemiek met enkele met name existentieel-antropologisch georiënteerde modernere theologische ontwikkelingen. Het is eigen aan Barths institutionele en spirituele Sitz im Leben dat bij dit alles voor hem de vrijheid instrumentum operandi is. Een vrijheid onder het Woord om de vrijheid van het Woord te volgen en te dienen, zou Barth hebben gepreciseerd. Hier is wel de vraag aan de orde of en in hoeverre voor de KD als Gesamtentwurf engagement en commitment kunnen worden opgebracht en wat dat inhoudt. Dat deze persoonlijke betrokkenheid bij Barths theologie gemotiveerd zou kunnen worden door zijn accurate interpretatie van Gods geschreven Woord moge zo zijn en is zeker geen leeg of vals argument. Dat ik zelf zijn Schriftcommentaar niet de gemakkelijkst te volgen onderdelen van zijn werk vind, leg ik terzijde. Serieuzer is dat anderen, die beter weten, bepaalde en bepalende delen van zijn Schriftduiding ter zake kundig hebben bekritiseerd, in ieder geval van steekhoudende vragen hebben voorzien. Gaat het aan voor de hele Schrift zo de focus te leggen op Jezus Christus en in Hem het totale en exclusieve midden te zien niet alleen van de Schrift maar ook van God en geschiedenis in tijd en in eeuwigheid? Want dat doet Barth. Gaat het aan God zodanig met Christus te verknopen dat God is en werkt wat Christus doet en zegt? Want dat doet Barth. Gaat het aan rekenschap van het geloof af te leggen door van geloofsverantwoording een circulaire economie te maken die theologisch weet te verankeren wat gelovig reeds is voorgegeven? Want dat doet Barth. Het gaat er niet om bepaalde onderdelen uit de Kirchliche Dogmatik wel en andere niet op te nemen of af te wijzen -dat is staande praktijk. Uit vrijheid wordt ook eclecticisme geboren, Barth zelf is daar een goed voorbeeld van. Het gaat om de denkvorm en de denkinhoud die uit de KD spreken, het gaat om de denkweg die Barth in zijn theologie aflegt en of die voldoende krachtig en spiritueel is om het gevraagde engagement en commitment op te roepen opdat in deze theologie God als een God voor en van mensen kan worden herkend en geloofd -ubi et quando visum est Deo. Voor Barth zelf was het een way of thinking en voor menig barthiaan werd het daarnaast een way of life. En inderdaad, kan het eigenlijk met minder als het om Christus gaat?

van deze studies: 'de mens is gestructureerd als ontwerp in de wereld naar het transcendente toe en beschikt noodzakelijk over de mogelijkheid een eventuele openbaring te kunnen vernemen.' Peeters, *Volhardende trouw*, 134.

Met zijn Kirchliche Dogmatik heeft Barth, de Schrift volgend en ten dienste van de Kerk, een overzicht gegeven van wat naar zijn verstaan Gods Woord voor ons is. Als middel heeft het schrijven van een dogmatiek (dat is: een samenhangende uiteenzetting van de verschillende theologische traktaten onder een convergerende noemer) oude papieren. In de loop van de kerk- en theologiegeschiedenis gingen anderen Barth daarin voor en zetten vanuit hun institutionele en religieuze bedding hun eigen en specifieke accenten. Zo zijn door Barth zelf geraadpleegd onder andere Origenes (185-254), Thomas van Aquino (1225-1274), Johannes Calvijn (1509-1564), Heinrich Hepp (1820-1879), Matthias Scheeben (1835-1888), Herman Bavinck (1854-1921), Bernhard Bartmann (1860-1938), Franz Diekamp (1864-1943) en Michael Schmaus (1897-1993). Later traden van katholieke huize nog bijvoorbeeld het collectief rond *Mysterium Salutis - Grundriß heilsgeschichtlicher Dogmatik* (1965), Johann Auer (1910-1989) / Joseph Ratzinger (1927-2022) en Gerhard Müller (1947) met hun ontwerpen voor een dogmatiek in de publiciteit. En vanuit protestant perspectief hebben Paul Tillich (1886-1965), Wolfhart Pannenberg (1928-2014) en Jürgen Moltmann (1926-2024), niet zelden in polemisch gesprek met de theologie van Barth, hun eigen inzet gegeven voor wat ons ten laatste aangaat, hoe daar geschiedenis een waarde in is en wat het dan betekent dat in het christendom een gekruisigde God teken van hoop is.

Een dogmatiek is nooit een waarde in zich, hoe waardevol soms ook. Dat geldt ook voor de Kirchliche Dogmatik. De KD zal zich moeten bewijzen als instrument en tegen die achtergrond heeft ze het tij niet mee. Haar vorm is als een integrale en systematische uiteenzetting meer synthese dan analyse. Haar inhoud als een volkomen concentratie op Jezus Christus als Gods Woord is inclusief bedoeld en heeft daarin een exclusief effect. Het is de vraag of de contemporaine lezer zich daar voldoende in kan herkennen. De synthese staat óf postmodern onder druk óf wordt post-postmodern identitair afgeschot voor gesprek en dialoog. De éénkennige inhoudelijke focus roept in een maatschappij en cultuur die zich als divers en pluriform verstaat onbegrip en soms zelfs weerstand op. Bovendien zal menig een de ijle lucht van Barths gedachtegang koud op de adem slaan en zich afvragen: 'waar gaat dit over?' Dat is een vraag die vandaag de dag met betrekking tot God en geloof door velen naarstig wordt gesteld; misschien minder uit oprechte twijfel dan uit ongemakkelijke verlegenheid. Barth heeft geen speculatieve theologie willen bedrijven maar beseftte dat het zonder enig speculatief denken ook niet gaat. Dat levert soms teksten op, ze komen ook in dit boek voorbij, die ervaring en beleving, de geloofsbrieven van hedendaagse authenticiteit, ver achter zich laten en dus niet gemakkelijk zullen worden begrepen laat staan geaccepteerd. Niet de vraag 'waar gaat het over' maar 'waar gaat het om' is dan een richtsnoer dat tot verstaan zou kunnen leiden.

In de lopen der jaren liet ik toe dat mijn verknochtheid aan de Kirchliche Dogmatik niet per se tot een alles of niets mentaliteit hoeft te leiden. Ik zei het tegen anderen en hield het ook mijzelf voor: het ene element van Barths denken zal meer aanspreken dan het andere, sommige onderdelen passen beter dan andere

of juist helemaal niet in de eigen gedachteontwikkeling -zoals ook bij Barth zelf het ene traktaat beter uit de verf komt dan het andere. Bovendien, betekent geloofsverantwoording als Schriftuurlijke opdracht per se een verantwoording van het geloof exclusief door het geloof? En meer nog: is de keerzijde van Barths onverdroten strikt theologische inzet niet een onversneden radicaal atheïsme? Voor mij bleef kracht houden de nadruk in de KD op Gods menslievendheid en trouw. God treedt op de mens toe niet uit toeval of willekeur, niet uit noodzaak of behoefte maar louter gebaseerd op zijn wil en besluit om uit liefde en in vrijheid onze God te willen zijn. Dat is onaantastbaar geborgd en blijft in alles altijd overeind -zelfs onder de schijn van het tegendeel. Methodisch is inzichtelijk dat dit uitgangspunt in Barths theologie alleen maar kan worden volgehouden als Christus op de voorgrond staat. Hij is immers God, die zich naar menselijke maat laat kennen. En vanuit dat pathos voor deze geloofswerkelijkheid wordt een 'naar binnen lezen' mogelijk en noodzakelijk en ontvouwt Barth zijn theologisch programma om, hoe is het mogelijk!?, van God uit te denken. Een programma dat misschien moderner is dan menigeen waar wil hebben. Het maakt enerzijds de mens niet tot maat van alle dingen en neemt anderzijds volledig serieus dat Gods openbaring de mens als adreessaat heeft. Het is duizelingwekkend wat Barth ons hier voorhoudt -'ein grauenerregendes Schauspiel für alle nicht Schwindelfreien' om het in zijn eigen woorden te zeggen. God bepaalt zichzelf en kiest voor de mens hetgeen in eeuwigheid concreet is in Jezus Christus als de uitverkiezende God en de uitverkozen mens. In de tijd wordt dat in diezelfde Christus historisch uitgevoerd en geopenbaard en leeft de mens met de belofte van dit evangelie (God wil onze God zijn) en het gebod van de daaraan gekoppelde wet (wij moeten zijn volk zijn) voor ogen. Kenbaar is dit alles vanuit de openbaring als de menswording van God tot verzoening. Dat is hier de kern: met de openbaring in oor en oog denkt Barth van God uit naar de mens toe. De mens is beeld van God; God is geen beeld van de mens. Zo komt het in zijn theologisch werk tot een nadenken van de openbaring.

Lang niet iedereen kan deze denkbeweging meemaken; het heeft iets van een cirkelredenering en van een gesloten systeem. Het leverde Barth de nodige hoon en argwaan op waarvan de bekende frase van Kuitert aan het begin van deze inleidende woorden een milde variant is. 'Al het spreken over boven komt van beneden'. In zijn principiële keuzes is Barths theologie van blijvende waarde. Als theologisch construct uit de eerste helft van de 20^e eeuw en geformuleerd in (polemisch) antwoord op een hoofdlijn van theologisch denken uit de 19^e eeuw, is het een overduidelijk kind van zijn tijd en in die zin ook gedateerd. Betekent dit dat ik Barth vandaag niet meer lees? Quod non! Ik blijf Barths theologie een fascinerende beweging vinden die de moeite waard is om te volgen en die ik de lezer van harte aanbeveel.

Lectori Salutem!

Inhoudsopgave

Werkelijkheid en Waarheid

Karl Barth over verrijzenis, verzoening en geschiedenis

Inleiding	5
Inhoudsopgave	19
Hoofdstuk 1. Geen ander fundament	22
1.1. Kerkelijke dogmatiek	26
1.2. Werkelijkheid en mogelijkheid	31
1.3. Godskennis	37
1.4. Jezus de Christus	40
1.5. Intellectus fidei?	45
Hoofdstuk 2. Verzoening en verbond	48
2.1. God met ons	49
2.2. Het verbond	53
2.3. Opening van binnenuit	57
2.4. Geschiedenis?	60
Hoofdstuk 3. De werkelijkheid van de verrijzenis	69
3.1. Pro nobis et extra nos	72
3.2. Ontsluiering	82
3.2.1. Zelfopenbaring	92
3.2.2. Pasen onderscheiden	95
3.3. Opwekking en opstanding	102
3.3.1. De persoon van Christus	102
3.3.2. Het werk van Christus	106
3.4. Verrijzenis en kruis	110
3.5. Een historisch gebeuren	117
3.5.1. Voorwerpelijheid	119
3.5.2. Objectiviteit	124
3.6. Voortgang?	130
Hoofdstuk 4. De waarheid van de verrijzenis	134
4.1. Niet eenzaam	136
4.2. De kracht van de Geest	138
4.3. De weg van de Heer	146
4.3.1. Tussen begin en einde	147

4.3.2.	Voor en na Dezelfde	149
4.3.3.	Verrijzenis en parousie	154
4.4.	Toe-eigening?	161
Hoofdstuk 5. Waarheid en werkelijkheid		171
5.1.	Wat tot nu toe is beweerd	171
5.2.	Waarheid en geschiedenis	177
Bijlagen		185
1.	De opzet van deze Barthstudie	186
2.	De verrijzenis als opwekking en opstanding	187
3.	De samenhang van verrijzenis en kruis	188
4.	Verbond en verzoening	189
5.	Een samenvatting	190
Geraadpleegde literatuur		197

‘Mijn genade is U genoeg.’

2Kor. 12,9

*‘Zwischen Gott und Mensch steht,
selber Gott und selber Mensch,
und so zwischen beiden vermittelnd,
die Person Jesus Christus.
In ihm offenbart sich Gott dem Menschen.
In ihm erkennt der Mensch Gott.
In ihm steht Gott vor dem Menschen
und steht der Mensch vor Gott,
wie es Gottes ewiger Wille
und wie es des Menschen ewige,
dem Willen Gottes entsprechende Bestimmung ist.’*

Karl Barth KD II/2,101

‘Heil geschieht in dieser Heilsgeschichte.’

Karl Barth KD IV/3,207

hoofdstuk 1

Geen ander fundament

Bestaat God en als Hij bestaat hoe kan ik Hem dan kennen? In de illustere geschiedenis van Kerk en theologie hebben velen veel argumenten aangedragen om te onderbouwen dat geloven zo gek nog niet is.¹⁴ Nu is voor het christendom theologisch gezien de bestaansgrond van de Kerk (de verzameling van gelovigen; congregatio et communio sanctorum) in algemene zin het gegeven dat God bestaat, met de mens in relatie treedt en derhalve gekend moet kunnen worden. In die zin hoeft God niet bewezen te worden omdat Hij altijd al uitgangspunt van geloven is, maar geloven kan wel worden gesterkt en moet ook kritisch worden gesteund. Wat daarbij inhoudelijk en methodisch verantwoord is varieert per denominatie. Waar de een steun zoekt bij vormen van natuurlijke theologie (de wereld als schepping en de mens als schepsel zijn niet vreemd aan God), daar acht de ander alleen een openbaringskennis mogelijk (schepping en schepsel zijn zodanig door de zonde gecorrumpeerd dat alleen God inzicht kan bieden). Uitgangspunt is dat er mensen zijn die zeggen te geloven en dat geloven voor zichzelf en voor anderen plausibel willen maken, willen verantwoorden. Dit overigens als aandrang vanuit dat geloven zelf. 'Weest altijd bereid tot verantwoording aan al wie U rekenschap vraagt van de hoop die in U leeft.' (1Petr. 3,15)

De Zwitserse theoloog van reformatorische huize Karl Barth¹⁵ heeft er zijn levenswerk van gemaakt die rekenschap af te leggen en daarbij op de hem vertrouwde wegen nieuwe en vernieuwende accenten te zetten. Hij ontwierp een Kirchliche Dogmatik die bezield is van één en dezelfde idee: 'God was het die in Christus de wereld met zich verzoende' (2Kor. 5,19). In ieder theologisch traktaat dat hij behandelt staat die idee centraal en elk thema wordt vanuit die geloofswerkelijkheid ontvouwd. Waarom? De mens kent God omdat en doordat

¹⁴ Zo bijvoorbeeld Paas en Peels, *God bewijzen*. Een doorwrocht en argumentatief sterk boek, waarvan de titel enigszins ongelukkig is. God bewijzen is nog iets anders dan 'argumenten aandragen voor en tegen geloven' (aldus de ondertitel).

¹⁵ Theologische studies in Bern, Berlijn, Tübingen en Marburg; predikant in Safenwil (Zwitserland); hoogleraar in Göttingen, Münster, Bonn en Bazel. Lid van de dialectische school en in dat kader tot theologische faam gekomen door zijn commentaar uit 1922 op de brief van Paulus aan de christenen van Rome. Engagement met de sociaaldemocratische beweging. Voor een breder publiek werd hij in dat kader bekend door zijn voordracht op een conferentie voor religieus-socialisten in Tambach (1919) waarin hij reflecteerde op de vraag naar de christen in de maatschappij. Hij was de belangrijkste opsteller van de Theologische Verklaring van Barmen uit 1934 waarmee door een reflectie op kernelementen van het reformatorisch belijden het fundament voor de Bekennende Kirche werd gelegd en indirect kritiek op de zich ontvouwende nazi-ideologie hoorbaar werd (vooral in de anathema 'Wir verwerfen die falsche Lehre...' werden de consequenties scherp verwoord). Een aanzet tot het opstellen van een dogmatiek in 1927 werd in 1932 hernomen en gecorrigeerd door wat zijn magnus opus en levenswerk zou worden: *Die Kirchliche Dogmatik*.